

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Oddziaływanie bibliotek hellenistycznych na kulturę Republiki Rzymskiej

Author: Tadeusz Aleksandrowicz

Citation style: Aleksandrowicz Tadeusz. (1995). Oddziaływanie bibliotek hellenistycznych na kulturę Republiki Rzymskiej. W: B. Zyska, I. Socha (red.), "Prace ofiarowane Adamowi W. Jaroszowi" (S. 103-112). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

CZEŚĆ II

Tadeusz Aleksandrowicz

Oddziaływanie bibliotek hellenistycznych na kulturę Republiki Rzymskiej

Hellenistyczny okres kultury antycznej datuje się zazwyczaj na lata 323—30¹. Daty te obejmują czasy od śmierci Aleksandra Wielkiego do podboju przez Rzym Egiptu, ostatniego państwa hellenistycznego. Po roku 30 świat antyczny znalazł się w obrębie Imperium Rzymskiego.

Po ukazaniu się najnowszych omówień piśmiennictwa poświęconego dziejom bibliotek rzymskich², podjęte zostały nowe badania, które jednak koncentrują się przede wszystkim na epoce Cesarstwa Rzymskiego. Mniejsze zainteresowanie bibliotekami okresu Republiki jest wynikiem nieomal powszechnie przyjętego stanowiska, według którego o bibliotekach rzymskich można mówić dopiero w czasach Cesarstwa. Opinie te nie są jednak wolne od pewnych uproszczeń. To, iż najbardziej znane księgozbiory republikańskie były zdobyczami pochodzącymi z podboju świata hellenistycznego przez Rzym, nie zmienia faktu, że stały się one ważnym elementem kultury rzymskiej³. Biblioteki te mogły rozbudzić wśród Rzymian najpierw zaciekawie-

¹ Wszystkie daty w tekście artykułu, które nie zostały opatrzone żadnym przypiskiem, odnoszą się do czasów przed Chrystusem.

² Por. L. Bruce: *Roman Libraries: A Review Bibliography*. „Libri” 1985, Vol. 35, s. 89—106; T. Aleksandrowicz: *Z problematyki badań nad dziejami bibliotek w starożytnym Rzymie*. W: *Studia bibliologiczne*. T. 5: *Informacja naukowa — bibliotekarstwo — zagadnienia wydawnicze*. Red. A. Jarosz. Katowice 1992, s. 44—54; Idem: *Warsztat bibliograficzno-informacyjny historyka bibliotek antycznych*. W: *Studia bibliologiczne*. T. 7: *Historia — biblioteka — silesiaca*. Red. B. Zyska. Katowice 1993, s. 7—14.

³ Por. A. Piganiol: *La conquête romaine*. Paris 1974, s. 279; E. S. Gruen: *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. T. 1. Berkeley—Los Angeles 1984, s. 250—259; Idem: *Studies in Greek Culture and Roman Policy*. Leiden—New York 1990, s. 158—192; W. V. Harris: *War and Imperialism in Republican Rome*. 327—70 B. C. Oxford 1979, s. 161—162; M. Beard, M. Crawford: *Rome in the Late Republic. Problems and Interpretations*. London 1985, s. 12—15; J. L. Ferrary: *Philhellénisme et impérialisme. Aspects idéologiques de la conquête romaine du monde hellénistique*. Rome—Paris 1986, s. 531—537; A. Michel: *La conquête républicaine*:

nie samymi książkami, a następnie wyzwolić zainteresowanie literaturą, nauką, architekturą i sztuką.

Tymczasem nie brak badaczy kwestionujących istnienie kultury rzymskiej. Idąc za J. Winckelmannem, uważają oni, że kultura rzymska była jedynie zdegenerowaną kontynuacją kultury greckiej⁴. Te krańcowe oceny potwierdzają jednakże oddziaływanie kultury greckiej na rzymską, mimo niskiej oceny wartości tej ostatniej.

Koncentrując się w tym miejscu na zagadnieniach bibliologicznych, warto podkreślić, że określenie *bibliotheca* Rzymianie przejęli bezpośrednio z języka greckiego, ograniczając się nieomal wyłącznie do transkrypcji i transliteracji greckiej βιβλιοθήκη. Termin ten również w języku łacińskim oznaczał zbiór książek lub pomieszczenie przeznaczone do ich gromadzenia. Nie byli jednak Rzymianie do końca niewolnikami myśli greckiej w tym kontekście. Terminologię grecką wzbogacili o rodzime pojęcia, np. *liber*, *volumen*, *caudex*.

Wiadomości o pierwszych książkach w starożytnym Rzymie dotyczą czasu stosunkowo późnego i wiążą się właśnie z okresem hellenistycznym. Istniały wprawdzie rozmaite zapiski wcześniej, miały one jednak charakter bardziej archiwalny niż biblioteczny⁵. Symbolem wpływu kultury greckiej na rzymską, w dziedzinie literatury, może być osoba Liwiusza Andronikusa, Greka z Tarentu, pierwszego poety łacińskiego. Po zdobyciu Tarentu przez Rzymian w roku 272, Andronikus dostał się do niewoli i został zabrany do Rzymu. Za początek literatury łacińskiej uważa się wręcz rok 240, gdy w czasie *Ludi Romani* Liwiusz Andronikus po raz pierwszy w Rzymie wystawił grecką tragedię i komedię w adaptacji łacińskiej. Był też Andronikus autorem przekładu *Odysei* Homera i licznych przeróbek utworów greckich, głównie tragedii⁶. Zdaje się nie ulegać wątpliwości, że podstawą jego prac translatorskich był zbiór utworów pisarzy greckich, który tym samym ukazuje rolę tego księgozbioru hellenistycznego w początkach literatury łacińskiej.

Sławne księgozbiory hellenistyczne przejmowali Rzymianie w miarę powiększania się Imperium, najczęściej przez podboje, choć nie tylko⁷. Bibliotekę nadworną posiadał tyran i król hellenistycznych Syrakuz Hieron II. Dalsze

impérialisme ou principat. „Revue des Études Latines” 1990, Vol. 68, s. 19–22; R. Mac Mullen: *Hellenizing the Romans*. „Historia” 1991, Bd. 40, s. 419–438; B. Karkowski: „Dzieje bibliotek” *Joachima Lelewela*. Łódź 1995, s. 77.

⁴ J. J. Winckelmann: *Geschichte der Kunst des Altertums*. Wien 1934, s. 9 (wydanie pierwsze w 1764 roku).

⁵ Ph. Culham: *Archives and alternatives in Republican Rome*. „Classical Philology” 1989, Vol. 84, s. 100–115; Eadem: *Documents and Domus in Republican Rome*. „Libraries and Culture” 1991, Vol. 26, s. 119.

⁶ M. Cytowska, H. Szelest: *Literatura grecka i rzymska w zarysie*. Warszawa 1982, s. 222.

⁷ A. Piganiol: *La conquête romaine...*, s. 605.

losy tej biblioteki nie są znane. Można sądzić, że odziedziczyli ją syn Gelon, a następnie wnuk Hieronim, którzy w czasie drugiej wojny punickiej stanęli po stronie Kartaginy, co stało się przyczyną oblężenia Syrakuz przez Rzymian w roku 212. Wtedy też biblioteką mógł się zainteresować zdobywca Syrakuz Marek Klaudiusz Marcellus⁸, ale nie ma dostatecznych przesłanek źródłowych, aby mieć w tej sprawie pewność. Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do księgozbioru Archimedesesa, który wbrew woli Marcellusa został zabity przez rzymskiego żołnierza. Wiadomości źródłowe o złupieniu Syrakuz nie wykluczają przejścia przez Rzymian także tamtejszych księgozbiorów albo tylko zetknięcia się z nimi.

Hellenistyczna Macedonia padła pod naporem rzymskim po przegranej bitwie pod Pydną w roku 168. Wówczas, wśród wielu innych łupów, w ręce Lucjusza Emiliusza Paulusa dostała się biblioteka monarsza króla macedońskiego Perseusza⁹. Emiliusz Paulus przekazał ten księgozbiór swym synom — Publiuszowi Korneliuszowi Scypionowi Emilianusowi Afrykańskiemu Młodszemu i Kwintusowi Fabiuszowi Maksymusowi Emilianusowi. Wokół Scypiona Młodszego ogniskowało się życie intelektualne Republiki Rzymskiej¹⁰. Sam Scypion i jego środowisko hołdowali stoicyzmowi, reprezentowanemu głównie przez greckiego filozofa Panajtiosa. Biblioteka zdobyta w Macedonii wiązała się tematycznie właśnie z filozofią stoicką. Wiele wskazuje na to, że założycielem księgozbioru był Antygonos Gonatas, zwolennik i osobisty przyjaciel Zenona z Elei, twórcy szkoły stoickiej. Ta powstała w świecie hellenistycznym biblioteka była także miejscem spotkań filozofów i poetów. W tym środowisku powstał m.in. znany traktat astronomiczny Aratosa z Soloi, o którym często wspominał potem Cynceron¹¹. Czytając, zwłaszcza u Cyncerona i u Polibiusza¹², o kręgu kulturalnym Scypiona Młodszego, widzimy wyraźną kontynuację stylu życia umysłowego prowadzonego wokół biblioteki Perseusza i jego poprzedników na tronie macedońskim. Niewątpliwie jest oddziaływanie hellenistycznej biblioteki macedońskiej na kulturę Republiki Rzymskiej, zarówno w sferze bibliologicznej, jak i w dziedzinie szeroko rozumianego życia kulturalnego. Z kręgiem Scypiona związani byli wybitni pisarze rzymscy, Terencjusz, Pakuwiusz i Lucyliusz, którzy tłumaczyli i przerabiali utwory greckie. Do tego środowiska należał także historyk Polibiusz i wiele osób z ówczesnej rzymskiej elity władzy¹³.

⁸ Plutarchus: *Marcellus*. Ed. C. Lindskog, K. Ziegler. Lipsiae 1935, 19.

⁹ W. Reiter: *Aemilius Paulus, Conqueror of Greece*. London 1988, s. 142.

¹⁰ M. Le Glay: *Rome: Grandeur et déclin de la République*. Paris 1989, s. 168—181.

¹¹ M. Tullius Cicero: *De re publica*. Ed. K. Ziegler. Leipzig 1969, 1, 36, 56; Idem: *De oratore*. Ed. K. Kumaniecki. Leipzig 1969, 1, 16, 69.

¹² Idem: *De amicitia*. Ed. C. F. W. Mueller. Lipsiae 1904, 19, 62; Polybius: *Historiae*. Ed. Th. Büttner-Wobst. Lipsiae 1915, 32, 9—10.

¹³ A. E. Astin: *Scipio Aemilianus*. Oxford—London 1967, s. 294—296.

Na kulturę rzymską oddziaływały także biblioteki blisko związane z kulturą grecką, ale mające odrębne cechy kulturowe. Takim księgozbiorem była biblioteka Magona z Kartaginy hellenistycznej, która została przewieziona do Rzymu przez Scypiona Młodszego po zburzeniu Kartaginy w roku 146¹⁴. W tym księgozbiornie znajdowała się przede wszystkim encyklopedia z zakresu rolnictwa, napisana w języku punickim przez Magona pod koniec IV wieku. Zainteresowanie problematyką tego typu z pewnością było duże, skoro w połowie II wieku Katon poświęcił jej pracę pt. *De agri cultura*¹⁵. Świadczy też o tym opinia senatu, uznająca traktat Magona za ważny dla rozwoju rolnictwa rzymskiego i postanawiająca przełożenie go na język łaciński w 141 roku. Epizod ten wiąże się jednak ściślej z oddziaływaniem bibliotek greckich na kulturę rzymską z chwilą, gdy na początku I wieku pojawił się grecki przekład dzieła Magona. Właśnie ten przekład grecki był podstawowym opracowaniem, na którym oparł się Warron, pisząc swój traktat pt. *Rerum rusticarum libri tres*¹⁶. Łącznie wymienił Warron pięćdziesięciu autorów greckich, z których prac korzystał. Jeśliby przyjąć, że czerpał bezpośrednio z tych prac, to trzeba zauważyć, że była to pokaźna biblioteczka grecka, której wpływ na kulturę rzymską został utrwalony w dziele Warrona, szczęśliwie zresztą zachowanym do naszych czasów.

Strabon, historyk i geograf grecki, wspominał w I wieku po Chr., że pierwszym uczonym, który systematycznie gromadził książki, był Arystoteles¹⁷. Księgozbiór po Arystotelesie należał już do kultury czasów hellenistycznych. Dalsze losy biblioteki Arystotelesa wiązały się z jego uczniami, a część dostała się do Biblioteki Aleksandryjskiej. Niemniej najcenniejsze książki, dzieła samego Arystotelesa, znalazły się na początku I wieku znowu w Atenach za sprawą Apellikona z Teos. Dzieje tego księgozbiornie mają wreszcie także wątek rzymski. Po zdobyciu Aten przez Sullę księgozbiór trafił do jego posiadłości w Cumae. Z tą chwilą grecka biblioteka stała się skarbnicą współtworzącą kulturę rzymską. Cyceron wspominał o tym księgozbiornie oraz o pewnych zainteresowaniach nim ze strony Faustusa Sulli, syna dyktatora¹⁸. Kulturotwórcza rola biblioteki Arystotelesa wzrosła na terenie Italii jeszcze bardziej, gdy Faustus Sulla zmuszony był wystawić ją na licytację. Wówczas

¹⁴ Plinius Maior: *Naturalis historia*. Ed. L. Ianus, C. Mayhoff. Lipsiae 1933, 18, 22.

¹⁵ Por. M. Porcius Cato: *De agri cultura*. Ed. A. Mazzarino. Leipzig 1982.

¹⁶ Por. M. Terentius Varro: *Rerum rusticarum libri tres*. Ed. E. Goetz. Lipsiae 1912.

¹⁷ W. Wróblewski: *Dzieje biblioteki Arystotelesa*. „Filomata” 1981, nr 352, s. 121—128; F. Hinard: *Sylla*. Paris 1985, s. 95—96.

¹⁸ M. Tullius Cicero: *Epistulae ad Atticum*. Ed. C. F. W. Mueller. Lipsiae 1908, 4, 10, 1; 4, 11, 2.

księgozbiór nabyło wielu właścicieli, w tym Cynceron¹⁹. Będąc własnością osób zainteresowanych kulturą jeszcze bardziej uczestniczył w życiu kulturalnym starożytnego Rzymu. Cynceron w swych pracach łacińskich upowszechniał nie tylko swoje poglądy na temat filozofii, polityki i retoryki, ale w równej mierze popularyzował myśl grecką, przybliżając ją Rzymianom. Tak więc w przypadku biblioteki Arystotelesa mamy do czynienia z wyraźnym oddziaływaniem księgozbioru hellenistycznego na kulturę Republiki.

Za panowania Antiocha III, przy końcu III wieku, istniała również biblioteka w Antiochii. Wiemy, że jej kierownikiem był głośny poeta Euforion, uczeń Akademii Platonskiej. Ośrodek antiocheński zajmował miejsce pośrednie między pozostającą pod wpływami filozofii perypatetycznej szkołą aleksandryjską a szkołą pergameńską, zajmującą się filozofią stoicką. W roku 79 hellenistyczną Syrię podbił Tigranes, król Armenii. W roku 68, w czasie działań Lukullusa na Wschodzie, Syria uwolniła się od zwierzchnictwa armeńskiego i wówczas Lukullus mianował Antiocha XIII Asiatikosa na króla, ale już w roku 67 Pompejusz pozbawił go władzy. W roku 64 Syria stała się za sprawą Pompejusza prowincją rzymską. Ostatecznie nie wiemy, co stało się z biblioteką antiocheńską. W źródłach nie znajdujemy przesłanek, z których mogłoby wynikać, że dostała się ona w ręce Pompejusza. Można przypuszczać, że jeśli księgozbiorem nie zainteresował się wcześniej Lukullus, to mogli zwrócić na niego uwagę uczeni z dworu Pompejusza, którymi wielki wódz lubił się otaczać²⁰.

Bibliotekę złożoną z wielu dzieł filozoficznych posiadał król Pontu Mitrydates VI Eupator. W wyniku trzeciej wojny pontyjskiej stała się ona łupem zwycięskiego Lukullusa, człowieka bardzo światłego. Po śmierci Lukullusa bibliotekę przejął jego syn. Z księgozbioru umieszczonego w Tusculum korzystali wybitni Rzymianie, a wśród nich Katon Młodszy Utyceński oraz Cynceron, który wspomniał o tym w traktacie *De finibus bonorum et malorum*²¹. Z biblioteką Mitrydatesa VI związany był filozof Antioch z Askalonu. Również Lukullus słynął ze znawstwa filozofii, zwłaszcza platońskiej, z którą sympatyzował. Jemu Cynceron poświęcił *Academicorum priorum liber secundus qui inscribitur Lucullus*, gdzie Lukullus przedstawiał założenia filozofii platońskiej²².

¹⁹ T. Aleksandrowicz: *Zainteresowania bibliofilskie Marka Tulliusza Cyncerona*. W: *Studia bibliologiczne*. T. 1: *Książka — czytelnik — recepcja*. Red. A. Jarosz. Katowice 1983, s. 7—16.

²⁰ Por. W. S. Anderson: *Pompey. His Friends and the Literature of the First Century B. C.* Berkeley—Los Angeles 1963, s. 62.

²¹ M. Tullius Cicero: *De finibus bonorum et malorum*. Ed. C. F. W. Mueller. Lipsiae 1904, 3, 1, 7; 3, 2, 10.

²² Por. J. van Ooteghem: *Lucius Licinius Lucullus*. Namur 1957, s. 17; S. Mrozek: *Filhellenizm Luciusa Licinius Lucullusa*. „Filomata” 1963, nr 166, s. 308—314; A. Keaveney: *Lucullus. A Life*. London—New York 1992, s. 25.

Podczas inwazji Gajusza Juliusza Cezara na Egipt na przełomie roku 48 i 47, Rzymianie zetknęli się z Biblioteką Aleksandryjską. Nie są wykluczone też wcześniejsze kontakty, ale w źródłach nie spotykamy wzmianek na ten temat. Kontakt Cezara z Biblioteką Aleksandryjską nasunął dyktatorowi ideę zbudowania podobnej ksiąźnicy w Rzymie, z pełniejszym uwzględnieniem jej charakteru publicznego. Zadanie powierzył Warronowi, ale śmierć Cezara spowodowała przerwanie realizacji tego zamysłu. Założona więc przez Ptolemeusza I Sotera, a rozwinięta przez Ptolemeusza II Filadelfosa, Biblioteka Aleksandryjska wywarła wyraźny wpływ na przyszłość bibliotek w Rzymie i kultury rzymskiej²³.

Wprawdzie już w roku 133 królestwo pergameńskie przeszło, na mocy testamentu Attalosa III, pod władzę Rzymu jako część późniejszej prowincji Azji, ale kontakty Rzymian ze znajdującą się tam biblioteką odnotowane zostały w źródłach dopiero w odniesieniu do drugiej połowy I wieku, konkretnie chodziło o Marka Antoniusza²⁴. Niemniej jednak znana z krzewienia filozofii stoickiej Biblioteka Pergameńska oddziaływała na kulturę rzymską już w czasach Scypiona Młodszego, kiedy zainteresowanie tą filozofią w Rzymie było powszechne²⁵. Biblioteka Pergameńska przetrwała Republikę Rzymską, ale jej istnieniu poważnie zagroził Marek Antoniusz, który działając we wschodniej części Imperium zabrał z Pergamonu znaczną liczbę zwojów i ofiarował je Kleopatrze jako rekompensatę za zniszczenia spowodowane wcześniejszą inwazją Cezara w Aleksandrii²⁶. Zdarzenie to rozgrywało się daleko od Rzymu, lecz uczestniczyło w nim wielu wybitnych Rzymian, którzy poszerzali krąg osób stykających się z problemami najświetniejszych bibliotek hellenistycznych — aleksandryjskiej i pergameńskiej. Obie były warsztatami pracy naukowej, a aleksandryjska dodatkowo pełniła funkcję biblioteki publicznej. Incydent związany z Antoniuszem zwracał uwagę na znaczenie i wartość księgozbiorów, także jako przedmiotów cennych²⁷.

Wzorce greckie zachęcały świątłych Rzymian do podejmowania kolejnych prób utworzenia dużej, centralnej biblioteki w Rzymie. Zaniechaną inicjatywę Cezara podjął na nowo Gajusz Azyniusz Pollion, który po wojnie iliryskiej założył w Rzymie w roku 39 pierwszą bibliotekę publiczną²⁸. Biblioteka ta

²³ E. A. Parsons: *The Alexandrian Library. Glory of the Hellenic World*. New York 1967, s. 273—279; L. Canfora: *La véritable histoire de la bibliothèque d'Alexandrie*. Paris 1988, s. 79—84; S. B. Shubert: *The Oriental Origins of the Alexandrian Library*. „Libri” 1993, Vol. 43, s. 142—172.

²⁴ Plutarchus: *Antonius*. Ed. C. Lindskog, K. Ziegler. Lipsiae 1915, 58.

²⁵ H. Strasburger: *Der „Scipionenkreis”*. „Hermes” 1966, Bd. 94, s. 60—72.

²⁶ Plutarchus: *Caesar*. Ed. C. Lindskog, K. Ziegler. Lipsiae 1935, 49.

²⁷ R. Blum: *Kallimachos: The Alexandrian Library and the Origins of Bibliography*. Madison 1992, s. 153, 239.

²⁸ T. K. Dix: „Public Libraries” in *Ancient Rome: Ideology and Reality*. „Libraries and Culture” 1994, Vol. 29, s. 282—283.

zawierała księgozbiór grecko-łaciński. Być może grecka część zbiorów pochodziła z wcześniejszych bibliotek prywatnych rzymskiej arystokracji, której majątki proskrybowano w czasie wojny domowej między republikanami a cezarianami. Następne dwie wielkie biblioteki powstały po roku 30. W roku 29 z inicjatywy Oktawiana założona została *Bibliotheca Palatina*, również grecko-łacińska, oraz druga, na Polu Marsowym, w zbudowanym portyku Oktawii, zwana *Bibliotheca Octavia*, także bilingwiczna. Rzym wkroczył więc w okres Pryncypatu z dwiema centralnymi bibliotekami, z których *Bibliotheca Palatina* stanowiła wzór dla bibliotek budowanych później²⁹.

Księgozbiory prywatne, o których w świetle przekazów źródłowych można powiedzieć nieco więcej³⁰, także były nośnikami głównie myśli greckiej i oddziaływały na kulturę Republiki. Dzieła greckie stanowiły pokaźną część bibliotek Cycerona, Warrona, Attyka, Pizona oraz Cezara, miłośnika i znawcy literatury greckiej, zwłaszcza Eurypidesa i hellenistycznego Menandra³¹. Część zbiorów biblioteki Pizona w Herkulanum ocalała, i możemy stwierdzić, że w jej strukturze przeważały prace epikurejczyka Filodemosza z Gadary, związanego z Pizonem. Także sam Pizon uchodził za znawcę filozofii epikurejskiej³².

Stopniowe opanowywanie przez Rzym obszarów świata hellenistycznego prowadziło do postaw filhelleńskich, w ostatnim stuleciu istnienia Republiki rozpowszechnionych wśród arystokracji senatorskiej oraz wśród ekwitów³³. Rzymianie stykali się z bibliotekami greckimi na terenach podbitych, ale także później, gdy część arystokratycznej młodzieży studiowała w znanych centrach kultury hellenistycznej. Księgozbiory greckie pojawiały się również w Italii wraz z napływającymi do Rzymu wykształconymi Grekami. Okoliczności te sprzyjały rodzeniu się zainteresowań literackich i naukowych, dla których rozwoju potrzebne stawały się księgozbiory; oralne systemy komunikacji literackiej przestawały wystarczać. Nowe warunki skłaniały do sięgania po książkę, której materialną wartość coraz bardziej ceniono. Umiejętność czytania i znajomość języka greckiego ułatwiała recepcję książki łacińskiej i greckiej³⁴. Rozbudzone aspiracje kulturalne Rzymian prowadziły do przejmowa-

²⁹ Por. L. Bruce: *Palace and Villa Libraries from Augustus to Hadrian*. „Journal of Library History” 1986, Vol. 21, s. 510.

³⁰ Zob. T. Aleksandrowicz: *Biblioteki prywatne rzymskiej nobilitas w schyłkowym okresie Republiki*. W: *Studia bibliologiczne*. T. 2: *Bibliofile — bibliotekarze — wydawcy*. Red. J. Paszek. Katowice 1988, s. 9—22.

³¹ Idem: *Zainteresowania literackie rzymskiej nobilitas w schyłkowym okresie Republiki*. Katowice 1990, s. 75—78.

³² M. Tullius Cicero: *Oratio pro P. Sestio*. Ed. T. Masłowski. Leipzig 1981, 10; Idem: *In Calpurnium Pisonem oratio*. Ed. C. F. W. Mueller. Lipsiae 1905, 28—30; Idem: *Oratio cum senatui gratias egit*. Ed. T. Masłowski. Leipzig 1981, 6, 14.

³³ J. L. Ferrary: *Philhellénisme et impérialisme...*, s. 613.

³⁴ E. Wipszycka: *Z problematyki badań nad zasięgiem znajomości pisma w starożytności*. „Przegląd Historyczny” 1983, T. 74, s. 1—9; W. V. Harris: *Ancient Literacy*. Cambridge 1989,

nia bibliotek hellenistycznych, co oczywiście w pełni mieściło się w mentalności starożytnych, którzy nie dopatrywali się niczego złego w istocie podboju.

Pojawienie się w Rzymie pierwszych bibliotek greckich skłaniało do zakładania księgozbiorów, opartych na zakupach, sporządzaniu odpisów i wymianie. Rozwój bibliotek w Rzymie, przez ich grecki rodowód, spowodował przyspieszenie rozwoju kulturalnego. Dystans kulturowy dzielący Greków i Rzymian począł się wyraźnie zmniejszać. Powstające biblioteki stawały się warsztatami pracy naukowej i literackiej³⁵ i umożliwiały również autorom łacińskim rozwijanie swej twórczości. W cycerońskim okresie kultury rzymskiej dokonywało się nie tylko przejmowanie greckiej substancji bibliotecznej, ale także jej treści dzięki pracom translacyjnym i adaptacyjnym.

Napływ książek greckich przyczyniał się do rozwoju wielu dyscyplin. Jednocześnie wzrastało zainteresowanie wybranymi zagadnieniami, co powodowało, iż rzymscy intelektualiści starali się zdobyć książki konkretnych autorów. Lektura korespondencji Cyserona ukazuje starania podejmowane w tym celu nie tylko przez Cyserona, ale też inne osoby³⁶. Wpływ bibliotek greckich zaowocował również rzymskimi pracami z zakresu bibliotekarstwa. Taki charakter miało dziełko Warrona *De bibliothecis* czy też uwzględnienie spraw związanych z budownictwem bibliotecznym w zachowanym opracowaniu Witruwiusza *De architectura libri decem*³⁷.

Zachowane ślady i opisy bibliotek powstałych w Rzymie świadczą, że również pod względem architektonicznym starano się je upodobnić do greckich. Często wyposażano je w oryginalne elementy sztuki i architektury greckiej, przywiezione z miast greckich³⁸.

Biblioteki w Rzymie, podobnie jak w Grecji, stawały się ośrodkami życia kulturalnego i umysłowego. Za wzorami greckimi przejęte zostały także funkcje bibliotek związane z wytwarzaniem książek. Właściwie na okres półtora tysiąclecia utrwalił się model biblioteki połączonej ze *scriptorium* i będzie on funkcjonalny do końca średniowiecza, a w niektórych ośrodkach europejskich nawet dłużej. Biblioteki greckie ukształtowały również model

s. 612; M. Dubuisson: *Le grec à Rome à l'époque de Cicéron, extension et qualité du bilinguisme*. „Annales: Économies, Sociétés, Civilisations” 1992, Vol. 47, s. 187–206.

³⁵ J. Wikarjak: *Warsztat pisarski Cyserona*. Warszawa—Poznań 1976, s. 97–140.

³⁶ M. Tullius Cicero: *Epistulae ad Atticum...*, 1, 4, 3; 1, 10, 4; E. Rawson: *Intellectual Life in the Late Roman Republic*. Baltimore 1985, s. 54–65.

³⁷ F. Della Corte: *Varrone. Il terzo gram lume Romano*. Firenze 1970, s. 122–123; A. Garzetti: *Varrone nel suo tempo*. In: *Atti del Congresso Internazionale di Studi Varroniani*. T. 1. Rieti 1976, s. 109.

³⁸ E. Makowiecka: *The Origin and Evolution of Architectural Form of Roman Library*. Warszawa 1978; V. M. Strocka: *Römische Bibliotheken*. „Gymnasium” 1981, Bd. 88, s. 302–310; R. Chevalier: *L'artiste, le collectionneur et le faussaire: pour une sociologie de l'art romain*. Paris 1991, s. 167–171; A. Mikołajczak: *Bedecker rzymski. Pałace Palatynu*. „Filomata” 1993, nr 417–418, s. 475–476.

rzymskiego bibliotekarza, który łączył fachowość z wszechstronnym wykształceniem. Dobitym przykładem jest powierzenie Warronowi, największemu uczonemu rzymskiemu, prac związanych z organizacją biblioteki. Wzorem hellenistycznym bibliotekarzami w Rzymie byli erudycyjni gramatycy i filologowie³⁹.

Greckie biblioteki wpłynęły na upowszechnienie się wśród praktycznych Rzymian pewnej mody na książki, co po części wynikało z kompleksów wobec lepiej wykształconych Greków. Niemniej jednak nie brakowało w Rzymie autentycznych bibliofilów, chociaż znane są też przykłady snobistycznej bibliomanii, co zresztą wyśmiewali pisarze antyczni, zwłaszcza w okresie Cesarstwa. Także biblioteki zakładane przez Rzymian, posiadające oprócz łacińskich również książki w języku greckim, wpływały na aktywne trwanie kultury łacińskiej wspólnie z grecką w kulturze europejskiej aż po czasy nowożytne.

³⁹ L. Bruce: „*The procurator bibliothecarum*” at Rome. „*Journal of Library History*” 1983, Vol. 18, s. 143—162.

Тадеуш Александрович

ВОЗДЕЙСТВИЕ ЭЛЛИНИСТИЧЕСКИХ БИБЛИОТЕК НА КУЛЬТУРУ РИМСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

Эллинистический период античной культуры тесно связан с историей последних трех веков Римской Республики, как в хронологическом так и в содержательном аспектах. Эллинизм формировал культурный облик Республики, одновременно с этим республиканский Рим подчинил себе все эллинистические государства.

В центре внимания греческой эллинистической культуры находились многие библиотеки, особенно известные были в Александрии и Пергамоне. Эти библиотеки оказывали огромное влияние на развитие культуры Рима, где постепенно стали возникать личные библиотеки, а затем публичные, которые часто включали книги из трофейных эллинистических сборов.

Делается вывод, что эллинистические библиотеки влияли на развитие библиотек Рима, а также на культурную и научную жизнь города в период Республики.

Tadeusz Aleksandrowicz

THE IMPACT OF HELLENISTIC LIBRARIES
ON THE CULTURE OF THE ROMAN REPUBLIC

Summary

The Hellenistic period of culture in the antique world is associated with the history of the last three centuries of the Roman Republic, considered from both the chronological and substantive aspects. Hellenism shaped the cultural essence of the Republic. At this same time Republican Rome managed to subjugate all the Hellenistic countries.

Within the sphere of Greek Hellenistic culture there existed numerous libraries, the most outstanding being in Alexandria and Pergamon. These libraries had their influence on cultural development in Rome, where by degrees private book collections were created, and later also public libraries were founded, frequently basing on volumes plundered from Hellenistic collections. In this way the Hellenistic book collections exerted their influence on the development of libraries in Rome and also had their impact on cultural and intellectual life during the time of the Republic.